

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XII

BELGRADE 1981

<http://www.balkaninstitut.com>

пенија. Много страница посвећено је фонетским променама, али и топономастици, која у много случајева може да пружи прилично верну слику једног ранијег лингвистичког супстрата. Разуме се да један део овог поглавља представља дискусију с другим прегоцима на истом или суседном подручју или, понекад, допуну њиховог мишљења.

Са чисто лингвистичког гледишта много је интересантије друго поглавље — *Општи карактеристике дачко-гетајског језика* (стр. 56 — 75), у коме се указује на то да језик којим су говорила дачко-гетајска племена представља посебну групу индоевропског стабла, служећи као прелаз између осталих језика овог стабла који су се говорили на југу, западу и истоку. Аутор истовремено заступа и чињеницу да је највећи део старијих познатих народа Балкана индоевропског порекла, као и да Дачани и Гете треба видети као староседеоце на Карпатима, а никако као дошљаке, и то на неколико миленија пре наше ере. Потом, на основу фонетских промена које су наступиле у сачуваном дачко-гетајским топонимима, као и њихових реконструисаних индоевропских паралела, аутор указује на неке особености поменутог језика. Међутим, остаје још увек неразјашњено, и поред бројних доказа за или против, да ли су дачко-гетајски и трачки представљали два различита језика или дијалекте једног истог језика. Запажа се да овај проблем остаје без решења, мада су се поменути говори чули све до VI века, па евентуално и касније, тј. да су их на овим просторима затели и Словени и Бугари.

Треће поглавље — *Положај дачко-гетајског језика у индоевропским оквирима* (стр. 76 — 99), је продужетак излагања

започетог у претходном поглављу. Износи се разна мишљења о овом питању на основу лингвистичких, историјских и археолошких открића, аутор још једном наглашава да су индоевропска племена насељавала ове просторе још у старијем неолиту, као и да је половином трећег миленија пре наше ере дошло до значајних померања индоевропских племена на Балкану, када су Лувијци и Хетити населили Малу Азију, што је довело до нове језичке стварности на овим просторима.

Четврто, најобимније поглавље — *Аутохтони елементи румунског језика и кријерији за њихово одређивање* (стр. 100 — 171), доноси широку слику овог проблема, уједно указујући на знатан лексички фонд који се очувао у румунском из дачко-гетајског, много више него што је то случај са речничким фондом који су из супстрата багитинили романски језици западне Европе.

Књига има и два *Додајка*. У првом је дат преглед властитих дачко-гетајских имена (стр. 176 — 178), док други, чији је наслов *Да ли је било изнaјнo иаcмо у йреримској Дакији?* (стр. 179 — 183), поставља један веома озбиљан проблем који ускоро може бити решен, и поред тога што се зна да су многи старији народи писање сматрали срамотом.

Три резимеа, на француском, немачком и руском језику, омогућавају широком кругу заинтересованих да се упознају са садржином ове књиге.

У сваком случају, она представља не само леп прилог питању проучавања древних балканских језика, већ и прилог индоевропеистици, односно њеним најстаријим епохама.

Момчило Д. Савић

G. Ivănescu, ISTORIA LIMBII ROMĂNE, Iași 1980, XVI + 766 стр.

И поред тога што постоји више историја румунског језика, како на румунском тако и на другим језицима, ово дело угледног румунског лингвисте Георгеа Иванескуа треба посебно представити и поздравити. С једне стране, оно је настало на најплодотворнијим традицијама до којих је дошла лингвистичка школа у Јапонији, док, с друге стране (како се каже у *Предговору*), представља настојање да се помире сва-

тања три главна румунска лингвистичка центра, тј. јапског, букурешког и клушског. Међутим, оно је производ научника који је више деценија радио на њему истовремено се бавећи веома успешно и проблемима опште лингвистике, пре свега индоевропеистике. И, разуме се, таква интересовања су морала да оставе упечаток и на гледишта изложена у овом делу које представља крупан допринос не само румунистици и општој лингви-

стици већ — а то је и разлог што га приказујемо у овом часопису — и балканистици, имајући на уму да се румунски језик, са својим историјским дијалектима, вековима развијао на широким просторима од Епира и Тесалије, Јадранског мора и Јонског мора све до Татре на северу и Дњестра на североистоку. Другим речима, то значи да је аутор, у жељи да објасни промене које су се вековима збивале од латинског, преко балканског латинитета, трачко-дачког као и илирског супстрата, морао да се позабави и низом проблема везаних за историју других балканских језика, пре свега албанског и грчког, али не мање и словенског, који ће на овим просторима постепено прерастати у српскохрватски, македонски и бугарски, а трагови њихових генеза налазе се у румунским позајмицама из ових језика, тако да се њихов историјски развој може схватити тек непотпуно ако се не размотре хронолошки промене до којих је дошло у румунском језику. Значај ових промена и за румунски и за словенске језике на Балкану биће потпуно јасан ако се истакне да је словенски језик за румунске кнежевине и цркву, као и за румунску средњовековну културу, значајно много више него латински језик на просторима западне и средње Европе. Истакнимо, за разлику од других романских језика на западу, који су врло рано добили списе и књижевност на народном говору, да ће се на румунском први писани документ јавити тек 1521. године, док ће словенски постепено да се замени румунским као службеним тек у XVII столећу.

Ако издвојимо уводне странице, на којима је аутор указао на основну литературу којом се служио, као и на оградивање од структуралистичких и генеративистичких метода као неадекватних за дијахрони приступ проблемима, уз истцање метода који су примењивани у прстурналистичкој лингвистици и који су дошли до пуног изражаја у његовом делу *Probleme capitale ale vechii române literare* (Основни проблеми старог румунског књижевног језика), као и дијалектичког метода, на основу кога је саздана његова *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic* (Историја румунског језика у светлости дијалектичког материјализма), видећемо да се читав овај опсежни том састоји од десет делова.

Док се I део, под насловом *Прелиминарно излагање* (стр. 1 — 82), са поделом на пет поглавља, бави начелима лингвистичког развоја, латинским пореклом румунског језика, територијом на којој се он развијао, као и дијалектолошки савременог румунског, дотле се у II делу (стр. 83 — 174), чији је наслов *Латински као основ румунског језика (од њојчека народног латинског до V века)*, излаже, у оквиру пет поглавља, стање какво је настало на Балкану са римским оовајањем, па указује на културну, политичку и лингвистичку ситуацију, до које је довела симбиоза победника и побеђених, условљавајући касније појаву неких балканских језика, пре свега румунског. Као и у свим осталим деловима, аутор и овде почиње историјско-политичким уводом, коме припадаје много већи значај него остали аутори историјских граматика и историја језика (иако нешто мање него припадници француске школе), да би се потом у појединим поглављима ограничио на фонетске, морфолошке, синтаксичке и лексичке промене. Посебан значај аутор приписује промени артикулационе базе, која је захватила латински језик оног тренутка кад је доспео у уста италијанских Индоевропљана, Умбријаца и Оско, што је омогућило даље иновације и другачију артикулациону базу чим је тај исти говор доспео у уста, поред осталих, келтских племена на територији Галије или Трачана, Дачана и Илира на Балкану.

У III делу (стр. 175 — 264), у коме се разматра *Формирање румунског језика (од V до VII века)*, такође је пет поглавља. У целини посматрано, он би, међутим, могао да се подврне начелној критици. Пооставља се питање: да ли је било могуће формирање румунског језика у овом периоду, и то без словенског утицаја, тим пре што знамо да су таква тврђења лишена основа и на другим територијама на којима су појавили романски језици?

У наредном, IV делу (стр. 265 — 363), који се надовезује на већ изложено, сматрајући да је румунски језик формиран у преходном периоду, аутор говори о *Првобитном румунском језику (од VII до X века)*, и поред тога што извесни аутори с правом заступају мишљење да о румунском језику не може бити речи пре симбиозе са словенским елементом. Јер није непознато да је, у овим или нешто каснијим вековима, дошло до стварања првих државних

територија са мешовитим словенско-румунским становништвом и јужно и северно од Дунава, и то тако што је на југу преовладао словенски елеменат, док је на северу (бар по исказу анонимног хроничара мађарског краља Беле) словенски елеменат у неповрат ишчезао у романском, односно у румунском мору. У овом раздобљу аутор сагледава почетак поделе румунске језичке скупине и њено постепено растављање које ће се, после дугих историјских процеса, лингвистички недовољно познатих, одразити у постојању данашњих одвојених румунских дијалеката, и то дакорумунског, северно од Дунава, македорумунског или цинцарског и мегленорумунског на Балкану, и истрорумунског у Истри.

Пети део (стр. 365 — 440) обухвата период који се протеже на следећа четири столећа и носи наслов *Прелиминарни румунски језик (од X до XIV века)*, а сеже до формирања првих румунских држава, које су настале доста касно. Чак ако изоставимо и лингвистичке промене које су у међувремену настале у румунском језику, овај део значајан је због тога што се у њему објективно указује на неке даље политичке догађаје који су у каснијим вековима условили формирање румунског језика и румунског народа на одређеној територији, тј. северно од Дунава. Долазак Мађара и њихово надирање на румунске земље утицали су, иако доста касно, на формирање првих трајнијих румунских држава, Влашке и Молдавије. Друго бугарско, тј. румунско-бугарско царство, настало са слабљењем Византије у IV крсташком рату, показало је да се танак слој румунске популације на овом терену убрзо изгубио у словенској већини, али је истовремено и настављено развијање румунске скупине. Чињеница је, међутим, коју аутор ове историје језика подвлачи — за разлику од неких других историчара и лингвиста — да румунско племство није ни у ком случају регрутовано из редова словенских завојевача, с обзиром на то да га они нису ни имали у време доласка на Балкан, па чак ни после X века. Несумњиво да је проф. Иванеску у праву кад види касно увођење феудализма на територији на којој ће се формирати румунски народ и румунски језик. Живећи на периферији византијског света, који је такође доста касно ушао у феудализам, Румуни су

— наглашава аутор — добар број векова били везани сеоском општином као што су Словени дуго задржали родовску заједницу. С једне стране, он је склон да изнађе порекло молдавског племства у Марамурешу, док је, с друге стране, мишљења да је влашко племство постојало и пре формирања прве влашке државе. Међутим, постојање извесне традиције словенског језика, као и људи који су га разумели, било међу племством или у народу, било је и разлог да тај језик у току дугог периода буде службени, како у цркви тако и у држави.

У VI делу (стр. 441 — 531) *Формирање старијег румунског језика (од XIV до XVI века)*, које садржи седам поглавља, излажу се многе околности које су довеле до појаве румунског књижевног језика, уз указивање на судбину његових балканских (историјских) дијалеката. Посебно поглавље посвећено је такозваним текстовима са ротацизмом, једном појавом која се среће на крајњем северу Румуније, као и у истрорумунском и у тоскијском дијалекту албанског језика. Говорећи потом о ћирилици, која представља најстарије румунско писмо, с обзиром на то да је вековима у румунским државама и цркви службени језик био словенски, аутор наглашава — поклањајући тврђења до којих је својевремено дошао Илије Барбулеску — да је реч о графици која је позајмљена из средњобугарског. По себи се разуме да је формирање румунских држава са словенским језиком као службеним језиком дало маха богатој терминологији која је, као и у цркви, изразито словенска, узев да већ после 1300. године не постоје директне везе између Византије и Румуна северно од Дунава.

У следећем, VII делу (стр. 352 — 593), под насловом *Старији румунски језик (од средине XVI до средине XVIII века)*, излаже се о даљем развоју румунског језика и о његовом постепеном прерастању у поједине дијалекте северно од Дунава, као и о низу иновација које су захватиле његове балканске дијалекте.

У остала три дела (стр. 597 — 730), такође подељена на више поглавља, изложена је укратко судбина румунског језика, његових дијалеката северно од Дунава, као и развој који је уследио у историјским румунским дијалектима (јужно од Дунава). Нарочита пажња је посвећена утицају који је румунски

доживео превазилазећи некадашње оквире у којима се вековима развијао. Нема сумње да је у том смислу веома значајан и прелазак с ћирилице на латиницу, који је обављен средином прошлог века.

Напоследку, аутор завршава излагање *Закључком* (стр. 731—739), у коме настоји да укратко укаже на специфичности румунског језика и његовог развоја. Неколико завршних страна (741—747) односи се на допуне претходног текста.

Међутим, ако дајемо своје мишљење о овој књизи, која заслужује много шири осврт него што је ограничени број странаца једног часописа, треба напоменути и следеће. Она је неуједначена, и по броју странаца и по материјалу који је изнет у појединим деловима и поглављима, чега је и сам аутор свестан и што лично и подвлачи. Уосталом, као и сви озбиљни лингвисти, и он се бави анализом и историјом процеса који су већ у целости завршени, па може да укаже на њихове узроке и последице, а не жели да говори о процесима који су у току и који, као такви, припадају области граматичких норми која је такође нестална и много пута непредвидљива. То је и разлог што је ова историја румунског језика потпуна кад говори о старијим периодима, а само директивна за даљи рад кад се осврће на новије периоде. Заснована на богатој литератури, на широком предзнању и на бројним радовима које је сам аутор посветио многим областима румунског језика и опште лингвистике, она представља — бар кад је реч о старијим периодима — дискусију разних и често противуречних мишљења, било да их аутор побива, усваја или прихвата само делимично. Али се она ни у ком случају не своди на еклетички приступ. Онај ко се задржи на овом тому несумњиво ће обогатити своје лингвистичко и друго знање, чак и кад је реч о појединосима које су му биле познате, али их

није сагледавао из перспективе из које их је уочио аутор. Мали је број ауторових тврдњи која се могу побити, и то са недовољно убедљивим аргументима. На крају, она је саздана на бројној литератури која се помиње како у интегралном тексту тако и у фуснотама.

Додајмо још да је ово — по нашем мишљењу — историја језика која је умногоме заснована (много више од других сличних књига) на политичкој и културној историји а да није запоставила историјску граматiku, у чему превазилази неке историје не само румунског већ и неких других језика.

Али ако схватимо да је реч о књизи која није само за читање већ је синтеза на коју се треба стално навраћати и консултовати поједине њене странице, утолико пре што је намењена не само онима чије је подручје историја румунског језика (или румунски језик у ширем смислу), него и преговоцима са разноврсних подручја балканологије, романистике, славистике и опште лингвистике (и то не само лингвистима), треба истаћи да се суочавамо са текстом који није писан за почетнике, те се њима са овог подручја препоручује нека друга, прегледнија историја румунског језика.

Иако смо о овом тому изrekli позитиван суд јер нам је омогућио да многе појединости сагледамо у новој боји, ипак налазимо и један крупан пропуст који ће — надамо се — бити отклоњен у наредном издању које он потпуно заслужује: недостатак индекса који би омогућили читаоцу лакше служење књигом, било да је реч о прегледу поменутих аутора и њихових дела, о личним именима и, пре свега, о силним лексичким, фонетским, морфолошким и синтаксичким иновацијама, на које је нужно навраћати се, утолико пре што ова књига указује и на нерешене проблеме отварајући пут за даља прегнућа.

Момчило Д. Савић

Josif Constantin Drăgan, NOI TRACII, Milano 1980, 447 стр.

Реч је о књизи која доживљава друго издање на румунском језику, пошто се претходно појавило у Крајови, 1976. године, како на румунском тако и на енглеском језику. За разлику од првог издања, у коме је аутор разматрао до-

гађаје везане не само за стари већ и за средњи век, овде се његова пажња зауставља на преисторији румунског народа који се, из многих разлога, и језички и историјски (у смислу политичких и државних организација) јавља